www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

ئەھمەدي

سازلار مۇنازىرىسى

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن: 15 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مۇنەۋۋەر ۋەكىللىرىدىن بىرى شائىر ئەھمەدىيدۇر. ھېچقانداق مەنبەدە تىلغا ئېلىنمىغان بۇ شائىر نەزىرىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيىتىگە ئائىت مەلۇماتقا ئىگە ئەمەسمىز. ئۇنىڭ بىزگىچە «ھەجىم جەھەتتىن كىچىك، ئەمما بەدئىيلىكى يۇقىرى[1]» بولغان، سازلار مۇنازىرىسىگە بېغىشلانغان بىرلا ئە-سىرى يېتىپ كەلگەن بولۇپ، كېيىنكىلەر تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن يېگانە نۇسخىسى ھازىر بىرىتانىيە مۇزېيىدا Add.7914 نومۇرلۇق مەجمۇئەنىڭ 321b ــ 328b بەتلىرىدە ساقلىنىۋاتىدۇ[2]. ئەسەرنىڭ قول يازمىسىدا مۇنازىرىگە ھېچقانداق ماۋزۇ قويۇلمىغان، پەقەت كېيىنكى تەتقىقاتچىلار ئۇنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن «سازلار مۇنازىرىسى» دېگەن نامـ-نى بېرىشكەن. چەت ئەل ئالىملىرىدىن خ. ف. خوفمان، مۇھەممەد فۇئاد كۆپرۈلۈزادە ۋە كەمال ئارسلانلار ئەسەرنىڭ تىل ۋە ئۇسلۇبىغا ئاساسەن شائىر نەزىرنىڭ 14 ـ ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمى ۋە 15 ـ ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا ياشاپ ئۆتـ-كەنلىكىنى تەخمىن قىلىشىدۇ[3]. بۇ ھەقتە ئېرگەش رۇستەموف بىلەن يانۇش ئېكمان تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ، ئەسەردىكى:

دېدىكى: ھەي ـ ھەي بۇ نېدۇر ماۋۇمەن،
كەلدى مەگەر مۇھتەسىبى خۇم شىكەن.

دېگەن بېيىتكە، ھەم ئۇنى يۇسۇف ئەمىرىينىڭ «بەڭ ۋە چاغىر» مۇنازىرىسىدىكى بەڭنىڭ چاغىرغا ئېيتقان: «سېنىـ ئىچكەن كىشى مۇدام بەلاۋۇ دام ئاستىدا ۋە مۇھتەسىب دەستىدە[4]» سۆزلىرى بىلەن بىرلەشتۇرۇپ، شاھرۇخ مىرزا زامانىسىدا مەينىڭ چەكلەنگەنلىكىگە ئاساسلىنىپ، ئەھمەدىينىڭ شاھرۇخ مىرزا زامانىسىدا ئۆتكەن شائىرلىقىنى ۋە يۇسۇف ئەمىرىينىڭ زاماندىشى ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشىدۇ[5].

ئەسەر ئون قۇرلۇق بىر نەسرىي مۇقەددىمە ۋە 130 بېيىتلىق ئاساسىي تېكىستتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، تەمـ-بۇر، ئۇد، چەڭ، قوبۇز، ياتۇغان، رەباب، غىجەك ۋە كۈنگۈرەدىن ئىبارەت سەككىز سازنىڭ ئۆزئارا مۇنازىرىسى ئاسا-سىدا راۋاجلانغان. ئەسەر مەسنەۋى شەكلىدە، ئاروز ۋەزنىنىڭ «سەرئىي مۇسەددەسى مەتۇيىي مەكشۇف» ۋە «سەرئىي

---

① زۇھەل ئۆلمەز: «چاغاتاي ئەدەبىياتى ۋە چاغاتاي ئەدەبىياتى توغرىسىدا نەتىقاتلار»، «تۇركىيە نەتىقاتلىرى (ئەدەبىيات)» ژۇرنىلى، 2007 ـ يىللىق 9 ـ سان، 184 ـ بەت.

② ئېرگەش رۇستەموۋچ رۇستەموف: «15 ـ ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدىكى ئۆزبېك شېئىرىيىتى»، موسكۋا، 1963 ـ يىلى نەشرى، 299 ـ بەت؛ كەمال ئارسلان: «چاغاتاي شېئىرى»، «تۇرك تىلى» مەجمۇئەسى، 1986 ـ يىلى 7 ــ 8 ـ ئايلىق قوش سان، 629 ـ بەت؛ كەمال ئارسلان: «ئەھمەدي ــ مۇنا-زىرە»، ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى «تۇرك تىلى ۋە ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى، 1986 ـ يىلى نەشرى، 131 ـ بەت.

③ مۇھەممەد فۇئاد كۆپرۈلۈزادە: «چاغاتاي ئەدەبىياتى» (تۇركچىدىن تۇرسۇن ھوشۇر ئىدىقۇتى تەرجىمىسى)، «بۇلاق» ژۇرنىلى، 2001 ـ يىللىق 3 ـ سان،73 ـ بەت؛ كەمال ئارسلان: «چاغاتاي شېئىرى»، «تۇرك تىلى» مەجمۇئەسى، 1986 ـ يىلى 7 ــ 8 ـ ئايلىق قوش سان، 628 ـ بەت؛ زۇھەل ئۆلمەز: «چاغاتاي ئەدەبىياتى ۋە چاغاتاي ئەدەبىياتى توغرىسىدا نەتىقاتلار»، «تۇركىيە نەتىقاتلىرى (ئەدەبىيات)» ژۇرنىلى، 2007 ـ يىللىق 9 ـ سان، 185 ـ بەت.

④ يۇسۇف ئەمىرىي: «بەڭ ۋە چاغىر» (ئەرافات ھەسەن مۇسابايېۋ قاتارلىقلار تەييارلىغان)، «بۇلاق» ژۇرنىلى، 2014 ـ يىللىق 1 ـ سان، 13 ـ بەت.

⑤ ئېرگەش رۇستەموۋچ رۇستەموف: «15 ـ ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدىكى ئۆزبېك شېئىرىيىتى»، موسكۋا، 1963 ـ يىلى نەشرى، 204 ـ بەت؛ كەمال ئارسلان: «چاغاتاي شېئىرى»، «تۇرك تىلى» مەجمۇئەسى، 1986 ـ يىلى 7 ــ 8 ـ ئايلىق قوش سان، 628 ـ بەت.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

مۇسەددەسى مەتۋىيى مەۋقۇف» ۋەزىنلىرىدە ناھايىتى يۇقىرى ماھارەت بىلەن يېزىلغان. لېكىن نېمە سەۋەبتىنكى، ئېرگەش رۇستەموف ئۆزىنىڭ «15 ـ ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدىكى ئۆزبېك شېئىرىيىتى» ئاتلىق كىتابىدا ئەسەرنىڭ ۋەزنى توغرۇلۇق: «نەسرىي مۇقەددىمىدىن كېيىن مەسنەۋى شەكىلدە، رەمەلى مۇسەددەسى مەھزۇف ۋەزنىدە يېزىلغان تېكىست باشلىنىدۇ... بۇلاردىن سىرت، ئەھمەدىينىڭ ئەسىرى رەمەلى مۇسەددەسى مەھزۇف ۋەزنىدە يېزىلغان بولۇپ، تۇركىي تىللىق خەلقلەر قوشاقلىرىنىڭ ۋەزىنلىرىدىن بىرىگە يېقىن[1]» دېگەنلەرنى يازىدۇ. دەرۋەقە «سەرىئى مۇسەددەسى مەتۋىيى مەكشۇف» ۋەزنىنىڭ بەزى تەرەپلىرى «رەمەلى مۇسەددەسى مەھزۇف» ۋەزنىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ئەمدى بىز ئەسەرنىڭ:

هەردەم ئاقىپ كۆز ياشىدىن سەيلى خۇن،
جاندا ئەلەم باشتا ھەۋايى جۇنۇن.
~ V — / — V V — / — V V —
مۇفتەئىلۇن مۇفتەئىلۇن فائىلان

دېگەن بېيىتىنى مىسال قىلىپ، ۋەزىن ئالاھىدىلىكىنى تەھلىل قىلساق، بىرىنچى مىسرادا سەرىئ بەھرىنىڭ ئالاھىدىلىكى كۆزگە ئانچە چېلىقىپ كەتمەيدۇ. چۈنكى بۇ مىسرادا «مۇفتەئىلۇن» رۇكنىدىن باشقا يەنە «فائىلاتۇن» رۇكنىنىڭمۇ ئالامەتلىرى مەۋجۇت. يەنى مىسرا «فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلان» ۋەزنىگىمۇ توغرا كېلىدۇ. لېكىن، ئىككىنچى مىسرادىكى «ئەلەم»، «ھەۋا» سۆزلىرى ئالدىنقى ئىككى رۇكننىڭ «فائىلاتۇن» ئەمەس، بەلكى «مۇفتەئىلۇن» ئىكەنلىكىنى مانا مەن دەپ كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇڭا، بىز ئۆزبېك ئالىمى ئېرگەش رۇستەموفنىڭ ئەھمەدىي مۇنازىرىسىنىڭ ۋەزنىگە ئائىت يۇقىرىقى پىكىرلىرىنى قەتئىي رەت قىلىمىز.

«سازلار مۇنازىرىسى» چارلېز رىيۇ، مۇھەممەد فۇئاد كۆپرۇلۇزادە، خ. ف. خوفمان، ئېرگەش رۇستەموۋىچ رۇستەموف، يانۇش ئېكمان، كەمال ئارسلان ۋە ج. ئې. بودروگلىگېتى قاتارلىق چەت ئەل ئالىملىرى تەرىپىدىن ئۆگىنىلدى ۋە تەتقىق قىلىندى. مۇنازىرىنىڭ بىرېتانىيە نۇسخىسى ئاساسىدا ئېرگەش رۇستەموف ئەسەرنىڭ رۇسچە تەرجىمىسى بىلەن فاكسىمىلىنى 1963 ـ يىلى موسكۋادا نەشر قىلدۇرغان بولسا؛ كەمال ئارسلان لاتىن يېزىقىدىكى ئوقۇلغۇسى، تۇركچە تەرجىمىسى بىلەن ئىندېكىسىنى قوشۇپ، 1986 ـ يىلى ئىستانبۇلدا چىقاردى. بىزدە تۇرسۇن ھامىت ئەپەندىنىڭ تەييارلىشى بىلەن «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1982 ـ يىللىق 1 ـ سانىدا ئېلان قىلىندى. ئەمما بۇنىڭدا نەسرىي مۇقەددىمە، «تەنبۇرە تەئرىز بىلە جەۋاب ئايغانى (چەڭگە)»، «تەنبۇرە تەئرىز بىلە جەۋاب ئايغانى (ياتۇغانغا)»، «تەنبۇرە تەئرىز بىلە جەۋاب ئايغانى (رەبابقا)»، «غېجەك ئۆزىنى تەئرىف قىلىپ، تەنبۇرەنى تەئرىز قىلغانى»، «تەنبۇرە تەئرىز بىلە جەۋاب ئايغانى (غېجەككە)»دىن ئىبارەت ئالتە بۆلەك كەم قالغان. بۇ ئالتە بۆلەك تولۇقلىنىپ تەييارلاندى.

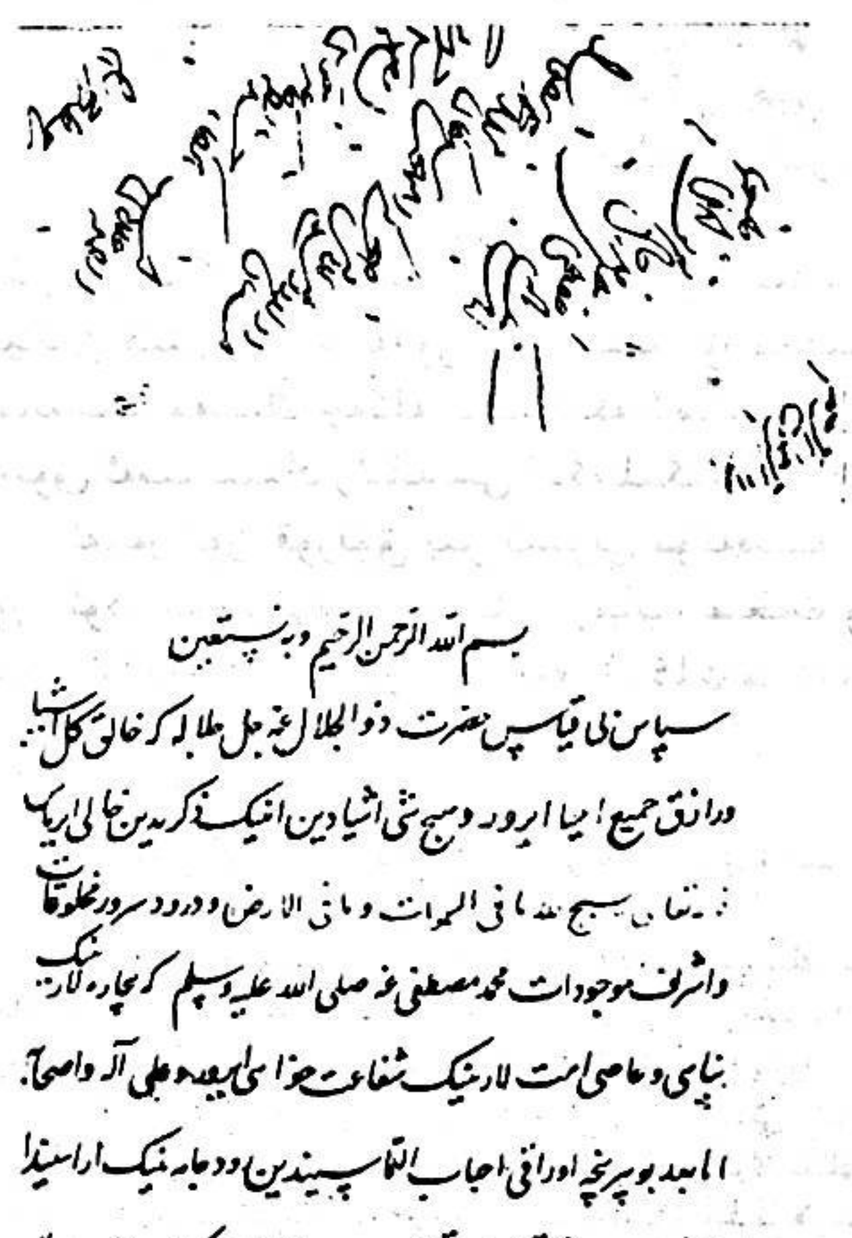

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين
سپاس بی قیاس حضرت ذو الجلال عز جل جلاله که خالق کل اشیا
ورازق جمیع احیا ایرور و مسبح شی اشیادین انیک ذکریدین خالی ایریاس
تعالی یسبح لله ما فی السموات و ما فی الارض و درود سرور مخلوقات
واشرف موجودات محمد مصطفی عز صلی الله علیه وسلم که بیچاره لارینک
پناهی و عاصی امت لارینک شفاعت خواهی ایرور و علی آله واصحابه
اما بعد بو پرنچه اوراقی احباب التماسیندین رودجامه نینک اراسیندا
مناظره و مباحثه تصنیف قیلیندی و هر سازنی اوزکا اوصاف بیرلا

بىز بۇ قېتىم «سازلار مۇنازىرىسى»نىڭ بىرېتانىيە مۇزېيىدا 7914 رەقەملىك مەجمۇئەدە ساقلىنىۋاتقان، جاھان ئىلىم ئەھلىگە ھازىرغىچە مەلۇم بولغان بىردىنبىر نۇسخىسىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن ئوقۇلغۇلاپ، سۆزلۈك ۋە فاكسىمىلى بىلەن نەشرگە تەييارلىدۇق.

① ئېرگەش رۇستەموۋىچ رۇستەموف: «15 ـ ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدىكى ئۆزبېك شېئىرىيىتى»، موسكۋا، 1963 ـ يىلى نەشرى، 206 ـ، 212 ـ بەتلەر.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

علی قدر حال تعریف قیلیبدی تا اهل طبیعت لار این اینگ بلندی
کیسب قیلسون دیب ولیکن بو فن نیک صاحب رازی دیو تعریف تینگ
سخن پردازی دیو مناظره تینگ مرشدی الداعی المسلمین احمدی احسن الله تعالی

مبدا ابتدا سیے

پر کچه غم پر له جزا مان ایدیم — محنت دوران پله شادان ایدیم
کلبهٔ احزان الجید اخوارو زار — اولتورو بان دیدهٔ جان انتظار
مونیم اول یار خیالی دیپس — اول ایدی فریادیه فریاد رس
نقل غم و باده یوراک قانیدین — عود خجل ناشیم اقاندین
سردم افیکه زیاشیدین سیل خون — چهدا الم باشنه سوای جنبت
جیقدی فغان اول دنی غلغله تین — اوتی بو نه پرده اطلاک تین
محل ایدی ابولعب ایلادی پاک — پر من صبر تقا سینی چاک

سر پری اوزینی ستایش قیلیب — صوت و عمل نقش نمایش قیلیب
بارجاسی پر پری قیلیب انتخان — اورتا دا لحن اردی و جنگ و نغان

مبحث ابتدای اول طنبوره سپوری

طنبورهٔ غمزه کری فتنه جوی — مجمع اول ساز غه کیلتوردی روی
دیدی بونی فتنه و غوغا ایردور — باشیکیز ایهوده سودا ایردور
عربده و جنگ بندور از گزاف — پرده بیلا سوز لاتی ناکی بولاف
پرده میدیک توزوک آهنگ نی — ناله زاریم ایریتور سنگ سنی
پرده دا اول مرغ سخن سازمین — فتنه اشیکیدا بین بازمین
دیدی بارجه غداتیای زطریق صواب — جمله مقامات تنه پر پر جواب

عود اوزین تعریف قیلیب طنبوره نی تعریض قیلغانی

عود اشیتیب کوپدی اینگ سعد علین — اورتا میان باشلادی غلغله تین

دیدی کی مین بارجا گیز اشاره مین — جمله مقامات تین آگاه مین
ناله لاریم عود بیکین سوزناک — قابی قیلور مین کیپی آهنگ پاک
ساز اچدا بارجه دین آیم اولوق — وصف اچدا بارجه صفا یم اولوق
بولدی خلایق ارا مشهور ایتیم — لایق ایرور شاه غه خاصیتیم
طنبورهٔ بی خرد نا صواب — قایسی سنر پر لامکا دیر جواب

طنبوره تعریض سیله جواب ایتقانی

طنبوره اول سوزنی اشیتیب روان — دیدی بلا خواجه اشکم کلان
قو یقین اوشال دعوی بی راه نی — مات قیلای سین کیپی بو زشاه نی
کویه بو سوز کا جو بیلیور سین سلیک — بار بوراکینگ قارنیکه قو یغین ایلیک
بارجه مقامات لارینگدین قالیپ — حامله خاتون کیپی قارنیک سالیپ
انگری بولوب بو نیک دا باشینگ سنگ — قاقلادی پهوده ملاشینگ سنگ

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

جنگ اوزین تعریف قیلیب طنبوره نی تعریض قیلغانی

جنگ ارادین بوسنین اوزانیب روان — توزدی اوشال لحظه تومان منگ فغان
دیدی پلینیک بارجه نیک استادی من — عیش وطرب نیک تیی بنیادی من
شعبده ترکیب وعمل صوت نقش و — قیلادیم اول جلبه نی پر لحظه فوت
غمزه لاریم بارجه دین افزون اردی — لیلی منیک غمزه مه مجنون اردی
خلق نیک ایکنیدا تمامیم مدام — مین کیبی یوق طوطی شیرین کلام
دایم اردی شاه بیلان صحبتیم — اهل طبیعت بیلا دور الفتیم
طنبوره دیک نغزینی قیلای پایال — ایلادی او علاملارانی دستمال

طنبوره تعریض سیله جواب ایغانی

طنبوره دیدی یله تیک ای فضول — باشتین ایاق ایکری سین بی اصول
مین سینی قوبوزان بولورمو ثانی سیله — ای تیلاسین میرزا سینی یراق سیله

طنبوره دیک جمری بازارینی — سیندوراین نرخ خریدارینی

طنبوره تعریض سیله جواب ایغانی

طنبوره دیدی قوبوزی بی حیا — اجماغین اغزیمنی یرای خدا
کیم سینکا تیکماس دیکا سین باومن — یوزونکا جاروق کیبی تارتیب سیپازمن
ماهرچگان موسین ای بی ادب — نچه سکیت لارنی قیلورسین طلب
تخته تابوت کیبی قامتینک — سورابشاکینک ایکاری قالسون اینک
یخشی پلورمین شرفینکنی سینک — کیردی صفرشاه دفینکنی سینک

یانوغان اوزین تعریف قیلیب طنبوره نی تعریض قیلغانی

کلدی تکلم دا تایتیب یانوغان — دیدی منیک دیک قاغی سرطوغان
پایه قدریم بار یدین دورلوغان — میرکیبی یوق دینی داصاحب فنون
سرنفسی شعبده انگیز مین — مجلس سلطانده اشکریز مین

سرنچه یره ماغنی میسانگ ریت و تاک — نالهلارنیک بس که کیلور دردناک
بیلمایا غینکنی کوتاریب ایدنی — ایکینکا سالیب خوش اورارلار سینی
موبجده لارام سنکا کوشتاب — بیردی توزالمادینک ایاباسیج اب
عقلینک ایرور قصه و بوی نیک اوزون — لاف اوروب یوره ماکین کوندوزون

قوبوز اوزینی تعریف قیلیب طنبوره نی تعریض قیلغانی

اورتا دا کلدی قوبوز بی حیا — دیدی منیک تیک قانی یرسیز کار
عشق گلستانیده مین عندلیب — نالهزار یلغه محب تورجیب
مین کیبی یوق مرغ سخن سار عشق — جمله مقام ایچرا دیکان رار عشق
مملکت حسن دا شهزاده لار — مشغله دهر دین آزاده لار
بارچه مصاحب منکا شام سحر — یوق طرفا المینه میندین کذر
جمله منکیت نخشی دور جاکرلم — خواجه صفرشاه کمین نوکریم

دردوالم بحریدا مین غرق عشق — شعله وجود دم دین اورور برق عشق
خلق جهان پسکن اوجون خاک ایرور — یاتیم ابیه یراوزانی باک ایرور
طنبوره منیک باطله پرورده سین — یرتابین اول باشتین ایاق رده سین
سهل بها پرلاپستارلارانی — یخشی لیمن بارجه اورارلارانی

طنبوره تعریض بیلا جواب ایغانی

طنبوره دیدی قوبوزی بی ادب — دیدی نه دیرسین یاتیب ای یاتوغان
دعوی دانش موقیلورسین یاتاب — لاف اوروب ایکا اوزونکنی ساتاب
معرکه دا یاتقوده اورغان سینی — خوش لاراورارا اول کرچه اغان سینی
متصل انین یاتیب ای ناتمام — ناله وفریاد قیلورسین مدام
یوق یوزونکا دزه اویاتینک سینک — غیرتی یوق یاتوغان اتینک سینک
تکلینک ایرور نخس وحرامی جلب — یاقلاتلینک جوراغیل ای بی ادب

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

رباب اوزىنى تعريف قيلىب طنبورەنى تعريض قيلغانى

خوقە سيدين باشلاب چىقاريب رباب — ديدى منم فخر ايله عالىجناب
كرچە شريعت تە جوپكانە مين — اهل طريقت پيله سمانە مين
بلكە حقيقت ايور مين خبر — اهل دلى تا بسام وصاحب نظر
خوش ايچارم فخر ايليدين جامى زر — يوق منكا پروای سلاطين دهر
بارچه دين آزاده مين ومستمند — جمله فنون بايدا مين مستعد
بولمادى هركز فقرا سمدمى — طنبوره تنيك ناكس وناآدمى.
باشتين ايايق قامتى پس ايرور — بلكه اوزى مادر ابليس ايرور

طنبوره تعريض پيلا جواب ايتغانى

طنبوره ديدى پله قيلۇ شعف — مرتدكى دربدر بد علف
اهل طريقت موسين اى پجرد — باشتين ايا غنيك تولا بنفشه دسته

طنبوره تعريض پيلا جواب ايتغانى

طنبوره ديدى پله تيك اى خسيس — كورمادى دوران كوزى سنيدتيك خسيس
اول كيشى كيم سينى جالار پلكوجه — قالدى بلا دستيدا اول اولكوجه
جمع بولور لار سنكا ديوو پرى — جمله پرى لشكر تيك كافرنى
كاه قلچ پرلا سولورلار آنى — كاه پچاق پرله اورورلار آنى
قان ايچار اول مردك لوشال عصه دين — هيچ كيشى كادماس اول قصه دين
سين كيپى رسوانى فقرا وكرانسز — قالدى بواوت ايچره مدام اولتا

كنكره اوزىنى تعريف طنبوره نى تعريض قيلغانى

بوساغه دين كنكره قوبتى روان — ديدى منم فتنه لمعز زمان
سازا بجيد افتنه عيار مين — جمله جهانى اده ويكيتار مين
سرنچه كيم ناقص وخودرايه مين — طنبوره تيك لار پيله هم پايه مين

ليك حقيقت دا سينكدى يك بولمدى — قايدا تيار تيكتورا يا خود بسپدى
سينى ابو بكر ربابى اورديب — قويدى ملنك لار الكا تاشوديب
نيكى بولوب جمع ملنكلار سينى — نوبت ايلان خوشلار اولار سينى

تمبنك اوزىنى تعريف قيلىب طنبورەنى تعريض قيلغانى

ديدى تمبنك هر دك عيار مين — سازا بجيد ارمندكمان دار مين
غمزم اوقى ناوك جاندوز ايرور — ناله لايم بارچه جكر سوز ايرور
قايده كه مين تورمسام اول اينك زير — خلق جهاندين قوبارا ولدم نفير
جمع بولور شاه پرى لشكرى — سرنچه سى چين دا آى دين پرى
شاه پرى ديك كيشى دور همدميم — يوق سرمو جمله جهاندين غميم
باشتين ايا غنيك پرى تذ سپر ايرور — جمله پرى لار منكا تسخير ايرور
طنبوره ديك ناكس رسوا نى كور — باشيده اول بهوده سوزانى كور

طنبوره كوب سوزنا ماسون زكزاف — حدى دين ارتق انكا تيكماس تولاف

طنبوره تعريض پيلا جواب ايتغانى

طنبوره ديدى پله اى كنكره — آنچه اساى مين سينى كيم انكره
باشينك ايا غنيك سنيك اكى كدو — سين كيپى رسوا نكا بولغاى عدو
سين فلكسنى قيلا مين ناپديد — جمله اشيجه نكنى قيلب مين مريد
بارچه سينى طعنه پيلان اولدورور — سپنكا تشيم بارينى كوبدورور

كتاب خاتمه سى

عاقبت القصه اوشال جمع پيار — ديدى بمن دين قيلالى احترار
بارچه سى غيرت اوتى پرلا كويوب — بحث ومقامات تە جاندين تويوب
اوشبو محال اورزه فغان بوردى يار — موسيقى بنك مجلسينى بوزدى يار
جيقدى بيك ناكه ارادين فغان — پرخراباتا اويا ندى روان

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

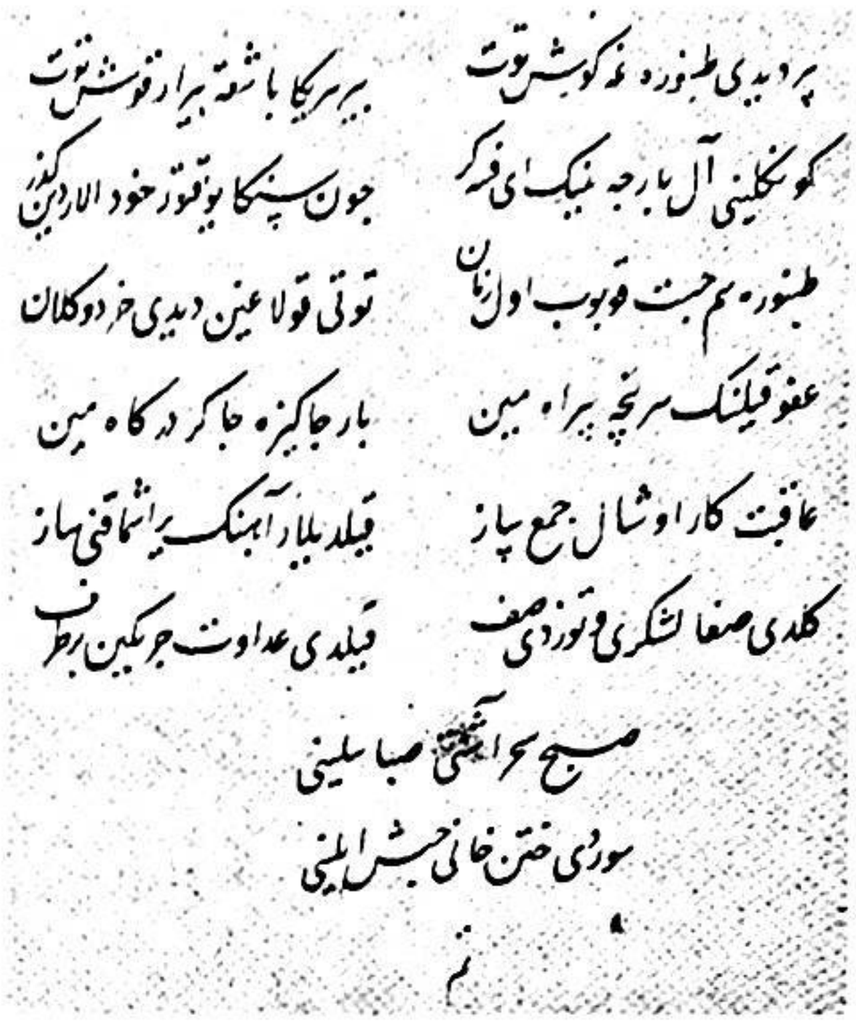

دیدی که سی سی بونی دور ماوس — کلدی مکر محتسب خم شکن
اینک اوجون موقبلا دور سیر فغان — باردی منیک زرم و کوشی جهان
یارجه قولاغین قوتوبان ارزار — دیدیلار ای سپهر دیرینه پرکار
دوشت و نصرت پله بولغیل زیاد — طنبوره نیک دستیدین ای پرداد
اوشبو کیچه طنبوره جلب خیال — یارجه بیزده بیردی بسی انفعال
طنبوره تیک نیک سوزی استاد کار — بیزکا اولوه دوردا غی بیر تک و عار
طنبوره سم حاضر ادی اول زمان — بیتی و فی الحال بو کوندی روان
دیدی ایام رشید بیز پیر راه — پر منی چاره دایو قور گناه
اوشبو جماعت باری کادک پیر — معنی سی یوق باطل دیب کک پیر
یارجه بولوب مینی قیلور غه ازرا — کورکه نچوک تاپتی لار آخر جزا
پیر نیک کیفیت حال سینی — دیدی قویونک پنهده انعام نی

پر دیدی طنبوره نه کوشش توت — بیر سر یکا باشقه بیرار قوشش توت
کونکلینی آل یارجه نیک ای فکر — جون سینکا یوقتور خود الار دین کیذر
طنبوره سم جهت قوبوب اول زمان — توتی قولاغین دیدی خرد و کلان
عفو قیلنک سر نچه پیراه مین — بار جاکیزه جاکر درکاه مین
عاقبت کار اوشال جمع ساز — قیلدیلار آهنک پر اشماقنی ساز
کلدی صفا لشکری و تور دی صف — قیلدی عداوت جر یکین بر طرف

صبح سحر آنینی صبا سلینی
سور دی ختن خانی جشن اینی

ئوقۇلغۇسى: سىياسى بىقىياس ھەرىتى زۇلجەلالغا جەللە جەلالەھۇكى، خالىقى كۇللى ئەشيا ۋە رازىقى جەمەئى ئەھيا ئېرۇر ۋە ھېچ شەي ئەشيادىن ئانىڭ زىكرىدىن خالىي ئەرمەس. قەۋلە تەئالا: «يۇسەببىھۇ لىللاھى ما فىسسەمەۋاتى ۋەما فىلئەرزى» ۋە دۇرۇد سەرۋەرى مەخلۇقات ۋە ئەشرەفى مەۋجۇدات مۇھەممەد مۇستەفاغا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمكى، بىچارەلەرنىڭ پەناھى ۋە ئاسىي ئۇممەتلەرنىڭ شەفائەت خاھى ئېرۇر ۋە ئەلا ئالىھى ۋە ئەسھابىھى.

ئەمما بەئد بۇ بىرنەچچە ئەۋراق[1] ئەھباب ئىلتىماسىندىن رۇدجامەنىڭ ئاراسىندا مۇنازىرە ۋە مۇباھەسە تەسنىف قىلىندى ۋە ھەر ساز[2] ئۆزگە ئەۋساف بىرلە ئەلا قەدەرى ھال تەئرىف قىلىندى. تا ئەھلى تەبئەتلەر ئاندىن ئەندەك تەلەززۇزى كەسب قىلسۇن دەپ، ۋە لېكىن بۇ فەننىڭ ساھىب رازى ۋە بۇ قىسسەنىڭ سۇخەن پەردازى ۋە بۇ مۇنازىرەنىڭ مۇرشىدى دائىلمۇسلىمىن ئەھمەدىي ئەھسەنەللاھۇ خاتىمەھۇ.

يەشمسى: چەكسىز مەدھىيەلەر ھەممىدىن بۇيۇك ۋە ھەممىدىن ئۇستۇن بولغان ئاللاتائالاغا بولسۇنكى، ئۇ بارچە مەۋجۇداتنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە بارچە جانلىقلارنىڭ رىزىق بەرگۈچىسىدۇر. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ زىكرىدىن خالىي ئەمەستۇر. ئاللاتائالا ئېيتمدۇكى، ئاسمان ـ زېمىندىكى بارچە نەرسىلەر ئاللانى مەدھىيەلەيدۇ. بارچە جانلىقلارنىڭ يولباشچىسى ۋە مەۋجۇداتلارنىڭ شەرىپى مۇھەممەد مۇستافا ـــ ئاللا ئۇنىڭغا دۇئا ۋە سالاملار ئەۋەتكەي ـــ غا بولسۇنكى، ئۇ بىچارىلەرنىڭ پاناھى ۋە ئاسىي ئۇممەتلەرنىڭ شاپائەتچىسىدۇر. دۇئا ۋە سالاملار ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ۋە دوست ـ يارانلىرىغا بولسۇن.

مەقسەتكە كەلسەك، سازلار مۇنازىرىسىگە بېغىشلانغان بۇ بىرنەچچە ۋاراق، دوستلىرىم ۋە يېقىنلىرىمنىڭ ئىلتىماسىغا ئاساسەن يېزىلدى. شائىرلار، ئۇنىڭغا قىزىققۇچىلار بۇنىڭدىن ئازراق بولسىمۇ لەززەت ئالسۇن دەپ، ھەر سازنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسەن تەرىپلىرى بايان قىلىندى. بۇ سىرلارنىڭ ئېگىسى ۋە بۇ قىسسىنىڭ بايانچىسى ۋە بۇ مۇنازىرىنىڭ پىرى مۇسۇلمانلارنىڭ دۇئاچىسى ئەھمەدىي ـــ ئاللا ئۇنىڭ ئاخىرەتلىكىنى ياخشى قىلغاي.

---

① بۇ سۆز قول يازمىدا «اوراقى» يېزىلغان، مەزمۇن ئېتىبارى بىلەن يۇقىرىقىدەك ئىلىندى؛ ② بۇ سۆز قول يازمىدا «سازنى» يېزىلغان، مەزمۇن ئېتىبارى بىلەن يۇقىرىقىدەك ئىلىندى.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

سۆز ئىبتىداسى

بىر كېچە غەم بىرلە خىرامان① ئېدىم،
مىھنەتى دەۋران بىلە شادان② ئېدىم.
كۆلبەئى ئەھزان③ ئىچىدە خارۇ زار،
ئولتۇرۇبان دىدەئى جان④ ئىنتىزار.
مۇنىسىم⑤ ئول يار خىيالىنىڭ بەس،
ئول ئېدى فەريادىما فەريادرەس⑥.
نۇقل⑦ غەمۇ بادە⑧ يۇرەك قانىدىن،
ئۇد خىجىل نالەشىم⑨ ئەفغانىدىن.
ھەردەم ئاقىپ كۆز ياشىدىن سەيلى خۇن⑩،
جاندا ئەلەم باشتا ھەۋايى جۇنۇن⑪.
چىقدى فىغان ئول دىلى غەمناك⑫تىن،
ئۆتتى بۇ نۇھ⑬ پەردەئى ئەفلاك⑭تىن.
ئەقل ھۇۋەيدا⑮ بولۇپ ئەيلەدى باك⑯،
پىراھەنى⑰ سەبر يەقاسىنى چاك.
ئېنتىكىبان⑱ تاشقارى چىقتىم رەۋان،
تۇن يارىمى ئۆتۈپ ئېدى ئول زەمان.
خەلقى جەھان بارچەسى ئارام ئېدى،
تىيرەۋۇ تارىك⑲ ئەجەب شام⑳ ئېدى.
يۇلدۇزۇ ئاي كۆكتە پەددار㉑ يوق،
تۇندىن ئۇزە پەرتەۋى ئەنۋار㉒ يوق.
كۆردى خىرەد㉓ قالدى بۇ ھالەتتە لال،
باردى زەمىر㉔نىدىن ئوشال قىلۇ قال㉕.
كەلدىم ئوشال ھالدا جاندىن بەتەنگ㉖،
چىغدى خەرابات㉗تا غەۋغايى جەنگ.
تىڭلادىم ئول ھالنى ھەيرەت㉘ تۇنى،
يەتتى فەلەك بام㉙دا غەۋغا ئۇنى.
دېدىم: «ئى㉚ يارەب، بۇ نە ئاۋاز ئېرۇر،
ھەر نەفەسى ئۆزگە سەزاۋار㉛ ئېرۇر.»
بولدۇم ئوشال لەھزە بەيەك ناگەھان㉜،
سۇيى خەرابات㉝ ئاشۇقۇپ㉞ رەۋان.
يەتتىم ئېسە پىرى خەرابات مەست،
جامۇ قەدەھنى قويۇپ ئولدەم زىدەست㉟.
قالىب㊱دىن رۇھ بارىپ ئەردى پاك،
تايىتىپ㊲ ئۆلۈكلەر كەبى بەررۇيى خاك㊳.
مەجلىسىدە ھازىر ئېدى جەمئى ساز،
ھەر بىرى بىر پەردەدە گۇيايى راز㊴.
ھەر بىرى ئۆزىنى ستايىش㊵ قىلىپ،
سەۋتۇ ئەمەل㊶ نەقشۇ نەمايىش㊷ قىلىپ.
بارچەسى بىر بىرىنى قىلىپ ئىمتىھان،
ئورتادا بەھس ئەردىيۇ جەنگۇ فىغان.

مەبھەس㊸ ئىبتىداسى ئەۋۋەل تەنبۇرە سۆزى

تەنبۇرەئى غەمزەگەرى㊹ فىتنەجوي㊺،
مەجمەئى ئول سازغا كەلتۇردى روي.
دېدى: بۇ نې فىتنەۋۇ غەۋغا ئېرۇر،
باشىڭىزە بېھۇدە سەۋدا ئېرۇر.
ئەربەدەۋۇ جەنگ㊻ نېدۇر ئەز㊼ گەزاف،
پەردە بىلە سۆزلەلى تاكەي㊽ بۇ لاف.

---

① خىرامان — نازلىنىپ مېڭىش، ناز بىلەن يۈرۈش؛ ② شادان — خۇشال قىلىدىغان، بەختىيار؛ ③ كۆلبەئى ئەھزان — غەمخانە، غەم ئۆيى، قايغۇ ئۆيى؛ ④دىدەئى جان — قەلب كۆزى، جان كۆزى؛ ⑤ مۇنىس — دوست، ھەمراھ، يېقىنى؛ ⑥ فەريادرەس — مەدەت بەرگۈچى، ياردەمچى؛ ⑦ نۇقل — ئۇشـ شاق ـ چۇششەك يېمەكلىكلەر، زاكۇسكا؛ ⑧ بادە — مەي، شاراب؛ ⑨ نالەش — ئىڭراش؛ ⑩ سەيلى خۇن — قان تاشقىنى؛ ⑪ ھەۋايى جۇنۇن — تەلۇلىك، سارالىقچە ھەۋەس؛ ⑫ دىلى غەمناك — غەمكىن كۆڭۈل؛ ⑬ نۇھ — توققۇز؛ ⑭ ئەفلاك — پەلەكلەر؛ ⑮ ھۇۋەيدا — ئاشكارا، ئوچۇق؛ ⑯ باك — قورقۇنچ، خەۋپ؛ ⑰پىرەھەن — كۆڭلەك؛ ⑱ ئېنتىكىمەك — ئەندىكمەك، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ لوپنور دىيالېكتىدا ئەينى قوللىنىلىدۇ؛ ⑲ تىيرەۋۇ تارىك — قاراڭغۇ؛ ⑳ شام — كەچ، كەچقۇرۇن؛ ㉑ پەددار — كۆرۈنۈش، پەيدا بولۇش؛ ㉒ پەرتەۋى ئەنۋار — نۇرنىڭ يورۇقى؛ ㉓ خىرەد — ئەقىل؛ ㉔ زەمىر — كۆـ ڭۈل، مەنلىك، ۋىجدان؛ ㉕ قىلۇ قال — گەپ ـ سۆز؛ ㉖ بەتەنگ — بىئارامىلىق بىلەن، ھارغىنلىق بىلەن؛ ㉗ خەرابات — خارابە؛ مەيخانا؛ ㉘ ھەيرەت — ھەيرانلىق؛ ㉙ بام — گۈنبەز، قۇببە، ئاسمان؛ ㉚ بۇ سۆز قول يازمىدا «ای» دەپ يېزىلغان بولۇپ، ئەسلىي «ئەي» ئوقۇلۇشى كېرەك ئىدى. بۇ يەردە ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن بىر قىسقا «ئى» ئىلىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق؛ ㉛ قول يازمىدا يۇقىرىقىدەك يېزىلغان. بىزنىڭچە بۇ يەردە كاتىب يېڭىلگەن، چۈنكى قاپىيە بـو ـ لۇۋاتقان سۆزلەرنىڭ رەۋىي ھەرپلىرى ماس كەلمىگەن. دوكتور كەمال ئارسلان بۇنى ئەسلىي «سەرەفراز» بولۇپ، كاتىپ خاتا كۆچۈرۈۋالغان بولۇشى مۇمكىن دەيدۇ؛ ㉜ بەيەك ناگەھان — تۇيۇقسىزلا، توساتتىنلا؛ ㉝ بۇ سۆز قول يازمىدا «خەراباب» دەپ يېزىلغان. سۇيى خەرابات — مەيخانا تەرەپكە؛ ㉞ ئاشۇقۇپ — تېزلىك بىلەن، يۇگۈرۈپ؛ ㉟ زىدەست — قولدىن؛ ㊱ قالىب — بەدەن، قېلىپ؛ ㊲ تايىتىپ — يېيىلىپ، كېرىلىپ؛ ㊳ بەررۇيى خاك — يەردە، يەر يۈزىدە؛ ㊴ گۇيايى راز — سىرلارنى سۆزلىگۈچى، غايىبدىن خەۋەر بەرگۈچى؛ ㊵ ستايىش — ماختاش؛ ㊶ سەۋتۇ ئەمەل — سادا ۋە ئىش. قەدىمكى تۈرك ناخشـا ـ مۇزىكىلىرىدا قوللىنىلىدىغان بىر خىل سۆز شەكلى؛ ㊷ قول يازمىدا بۇ يەردىكى «نەقش»، «نەمايىش» سۆزلىرىنىڭ ئارىلىقىغا ھېچقانداق ھەرپ ھەم بەلگە ئورۇلمىغان. مەزمۇن ئېتىبارى بىلەن يۇقىرىقىدەك ئېلىندى؛ ㊸ مەبھەس — مۇنازىرە؛ باب؛ ㊹ غەمزەگەر — ئالدامچى، ناز بىلەن كۆز ئىشارىسى قىلغۇچى؛ ㊺ فىتنەجوي — پىتنە توقۇغۇچى؛ ㊻ ئەربەدەۋۇ جەنگ — جەڭگى ـ جېدەل؛ ㊼ ئەز — دىن، تىن؛ ㊽ تاكەي — قاچانغىچە.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

پەردەئى مەندەك تۇزۇك① ئاھەنگنى،
نالەئى زارىم ئېرىتۇر سەنگ②نى.
پەردەدە ئول مۇرغى سۇخەنساز③ مەن،
فىتنە ئېشىكىن قىلايىن باز④ مەن.
بارچەغە ئايتاي زىتەرىقى⑤ سەۋاب،
جۇملە⑥ مەقاماتتا بىر ـ بىر جەۋاب.

ئۇد ئۆزىن تەئرىف قىلىپ، تەنبۇرەنى تەئرىز⑦ قىلغانى

ئۇد ئېشىتىپ كۆيدى ئانىڭ سۆزىدىن،
ئۆرتەنىبان باشلادى سۆز ئۆزىدىن.
دېدىكى: مەن بارچەڭىزە شاھ مەن،
جۇملە مەقاماتتىن ئاگاھ مەن.
نالەلەرىم ئۇد بىكىن سۇزناك⑧،
قايسى قىلۇر مەن كەبى ئاھەنگى پاك.
ساز ئىچىدە بارچەدىن ئاتىم ئۇلۇق،
ۋەسق⑨ ئىچىدە بارچە سىفاتىم ئۇلۇق.
بولدى خەلايىق ئارا مەشھۇر ئاتىم،
لايىق ئېرۇر شاھغا خاسىيىەتىم.
تەنبۇرەئى بىخىرەدى ناسەۋاب،
قايسى ھۇنەر بىرلە ماڭا دەر جەۋاب.

تەنبۇرە تەئرىز بىلەن جەۋاب ئايتقانى

تەنبۇرە ئول سۆزنى ئېشىتىپ رەۋان،
دېدى: ھەلا خاجەئى ئىشكەم كەلان⑩؛
قويقىن ئوشال دەئۇيىى بىراھنى⑪،
مات قىلاي سەن كەبى يۇز شاھنى.
كۆيمە بۇ سۆزگە چۇ بىلۇرسەن بىلىك،
باس يۇرەكىڭ قارنىڭا⑫ قويغىن ئېلىك.
بارچە مەقاماتلارنىڭدىن قالىپ،

ھامىلە خاتۇن كەبى قارنىڭ سالىپ.
ئەگرى بولۇپ بويىڭۇ باشىڭ سېنىڭ،
قالمادى بىھۇدە تەلاشىڭ سېنىڭ.

چەنگ ئۆزىن تەئرىف قىلىپ، تەنبۇرەنى تەئرىز قىلغانى

چەنگ ئارادىن بويىنىن ئۇزاتىپ رەۋان،
تۇزدى ئوشال لەھزە تۇمەن مىڭ فىغان.
دېدى: بىلىڭ بارچەنىڭ ئۇستادى مەن،
ئەيشۇ تەرەب⑬نىڭ تاقى⑭ بۇنيادى⑮ مەن.
شۇئبە⑯دە تەركىبۇ ئەمەل نەقشۇ سەۋت،
قىلمادىم ئول جۇملەنى بىر لەھزە فەۋت⑰.
غەمزەلەرىم بارچەدىن ئەفزۇن⑱ ئېرۇر،
لەيلى مېنىڭ غەمزەمە مەجنۇن ئېرۇر.
خەلقنىڭ ئېگن⑲ندە مەقام⑳ىم مۇدام㉑،
مەن كەبى يوق تۇتىيى شىرىن كەلام.
دايىم ئېرۇر شاھ بىلەن سۇھبەتىم،
ئەھلى تەبئەت بىلەدۇر ئۇلفەتىم.
تەنبۇرەدەك يۇزنى قىلاي پايمال㉒،
ئەيلەدى ئوغلانلار ئانى دەستمال㉓.

تەنبۇرە تەئرىز بىلە جەۋاب ئايغانى

تەنبۇرە دېدى: ھەلە㉔ تەك㉕ ئەي فۇزۇل㉖،
باشتىن ـ ئاياق ئەگرى سەنۇ بىئۇسۇل㉗.
مەن سېنى قويمان㉘ بۇ ئۇرۇشماق بىلە،
ئوينىاتايىن مەن سېنى بارماق بىلە.
ھەر نەچە بارماغنى يېسەڭ رۇستۇ㉙ پاك،
نالەلەرىڭ بەسكى كېلۇر دەردناك㉚.
ئەل ئاياغىڭنى كۆتەرىپ، ئەي دەنى㉛،
ئېگنىگە سالىپ خۇش ئۇرارلار سېنى.

---

① بۇ سۆز قول يازمىدا «تۇزۇك» دەپ يېزىلغان؛ ② سەنگ ـ تاش؛ ③ مۇرغى سۇخەنساز ـــ چىرايلىق سايرايدىغان قۇش؛ ④ باز ـــ ئاچماق؛ ⑤ زىتە-رىقى سەۋاب ـــ توغرا يولدىن؛ ⑥ جۇملە ـــ پۈتۈن، ھەممە؛ ⑦ تەئرىز ـــ قارشى چىقىش، مەسخىرە قىلىش؛ ⑧ سۆزناك ـــ ئوتلۇق، ھارارەتلىك ⑨ ۋەسق ـــ ماختاش، تەرىپلەش؛ خۇسۇسىيەت؛ ⑩ مەنسى: ئەي قارنى يوغان غوجا؛ ⑪ بې راھ ـــ يولسىز؛ ⑫ قول يازمىدا «قارنىڭغا» دەپ يېزىلغان، ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن يۇقىرىقىدەك ئېلىندى؛ ⑬ تەرەب ـــ شادلىق، خۇرسەنلىك؛ ⑭ تاقى ـــ يەنە؛ ⑮ بۇنياد ـــ ئاساس، نېگىز؛ ⑯ شۇئبەدە ـــ نەيرەڭ، قىزىل كۆزلۈك؛ ⑰ فەۋت ـــ قولدىن بېرىش، يوقىتىش؛ ⑱ ئەفزۇن ـــ كۆپ، ئارتۇق؛ ⑲ ئېگىن ـــ مۇرە؛ كىيىم؛ بۇ سۆزنى ئېرگەش رۇستەموق »ئېغىز« دەپ ئىزاھلىغان؛ ⑳ مەقام ـــ ئورۇن، دەرىجە، مۇقام؛㉑ مۇدام ـــ دائىم؛ ㉒ پايمال ـــ ئاياغ ئاستى قىلىنغان، ئېزىلگەن؛ ㉓ دەستمال ـــ قول ياغلىق؛ ㉔ ھەلە ـــ زادى، پە-قەت؛ ㉕ تەك ـــ جىم تۇرماق؛ مۇلايىم، ياۋاش؛ ㉖ فۇزۇل ـــ ھەممە ئىشقا ئارىلاشقۇچى، ئۆز بېشىمچى؛ ㉗ بې ئۇسۇل ـــ تەرتىپسىز، قائىدىسىز؛ ㉘ قويمان ـــ قويمايمەن؛ ㉙ رۇست ـــ قاتتىق، مەھكەم؛ ㉚ دەردناك ـــ دەرتلىك؛ ㉛ دەنى ـــ پەسكەش، رەزىل.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

مۇنچە دىلارام ساڭا گۈشتاب①،
بەردى تۇزەلمەدىلك، ئەيا ھېچ باب②.
ئەقىلىك ئېرۇر قىسقاۋۇ بوينىلك ئۇزۇن،
لاف ئۇرۇپ يۇرۇمەگىن كۇندۇزۇن.

قوبۇز ئۆزىنى تەئرىف قىلىپ، تەنبۇرەنى تەئرىز قىلغانى

ئورتادا كەلدى قوبۇزى بىقەرار،
دېدى: مېنىڭتەك قانى بىر پىرى كار.
ئىشق گۈلىستانىدا مەن ئەندەلىب③،
نالەئى زارىمغا مۇھىبتۇر④ ھەبىب⑤.
مەن كەبى يوق مۇرغى سۇخەنسازى ئىشق،
جۇملە مەقام ئىچرە دېگەن رازى ئىشق⑥.
مەملەكەتى ھۇسندا شەھزادەلەر،
مەشغەلەئى دەھردىن⑦ ئازادەلەر.
بارچە مۇساھىب⑧ ماڭا شامۇ سەھەر⑨،
يوق زۇرەفا⑩ ئەھلىنە مەندىن گۇزەر⑪.
جۇملە يىگىت ياخشىسىدۇر چاكەرىم،
خاجە سەفەرشاھ كەمىن⑫ نەۋكەرىم.
تەنبۇرەدەك جىمرىيى⑬ بازارىنى،
سىندۇرايىن نەرخى خەريدارىنى.

تەنبۇرە تەئرىز بىلە جەۋاب ئايغانى

تەنبۇرە دېدى: قوبۇزى، بىھەيا،
ئاچماغىن ئاغزىمنى، بەرايى خۇدا.
كىم ساڭا تەگمەس دېگەسەن ماۋۇمەن⑭،
يۇزۇڭە چارۇق كەبى تارتىپ سازەن⑮.
مادەرى بەچگانمۇ⑯ سەن، ئەي بىئەدەب،
نەچچە يىگىتلەرنى قىلۇرسەن تەلەب.

تەختەئى تابۇت كەبى قامەتلىك،
سۇر ئېشەكىلىك ئىلگەرى قالسۇن ئاتلىك.
ياخشى بىلۇرمەن شەرەفىڭنى سېنىلىك،
كەردى سەفەرشاھ دەفىڭنى⑰ سېنىلىك.

ياتۇغان ئۆزىنى تەئرىف قىلىپ، تەنبۇرەنى تەئرىز قىلغانى

كەلدى تەكەللۇمدا تاتىپ⑱ ياتۇغان،
دېدى: مېنىڭدەك قانى بىر تۇرفە⑲ جان.
پايەئى قەدرىم⑳ باربەندۇر فۇزۇن㉑،
مەن كەبى يوق دۇنيىدا ساھىب فۇنۇن㉒.
ھەر نەفەسى شۇئبەدە ئەنگىز㉓ مەن،
مەجلىسى سۇلتاندا شەكەررىز㉔ مەن.
دەردۇ ئەلەم بەھرىدە مەن غەرقى ئىشق،
شۇئلە ۋۇجۇدۇمدىن ئۇرۇر بەرقى ئىشق.
خەلقى جەھان مەسكەن㉕ ئۇچۇن خاك㉖ ئېرۇر،
ياتتىم ئېسە يەر ئۇزە نە باك ئېرۇر.
تەنبۇرەنىڭ باتىلە㉗ پەرۋەردەسىن㉘،
يىرتايىن ئول باشتىن - ئاياق پەردەسىن.
سەھل㉙ بەھا بىرلە ساتارلار ئانى،
ياخشى - يامان بارچە ئۇرارلار ئانى.

تەنبۇرە تەئرىز بىلە جەۋاب ئايغانى

تەنبۇرەنىڭ فىئلى ئاشىپ ئول زەمان،
دېدى: نە دەرسەن ياتىپ، ئەي ياتۇغان؛
دەئۋىيى دانىشمۇ㉚ قىلۇرسەن ياتىپ،
لاف ئۇرۇپ ئەلگە ئۆزۇڭنى ساتىپ.
مەئرەكەدە ياتقۇرۇپ ئۇرغان سېنى،
خۇشلار ئۇرار ئولكى چىداغان سېنى.

① گۈشتاب — ئەيىبلەش؛ ② باب — ئىش، شەكىل، مەزمۇن؛ ③ ئەندەلىب — بۇلبۇل؛ ④ مۇھىب — دوست، يار؛ ⑤ ھەبىب — يار، دوست؛ ⑥ رازى ئىشق — ئىشق سىرى؛ ⑦ مەشغەلەئى دەھر — جاھانىنىڭ ئىشلىرى؛ ⑧ مۇساھىب — دوست، ھەمسۆھبەت؛ ⑨ قول يازمىدا بۇ يەردىكى «شام»، «سەھەر» سۆزلىرىنىڭ ئارىلىقىغا ھېچقانداق ھەرپ ھەم بەلگە ئۇرۇلمىغان، مەزمۇن ئېتىبارى بىلەن يۇقىرىقىدەك ئېلىندى؛ ⑩ زۇرەفا — نازاكەتلىك، دېتلىك، ئەدەپلىك؛ ⑪ گۇزەر — ئۆتۈش، كېچىش؛ ⑫ كەمىن — كىچىك، ئەرزىمەس؛ ⑬ جىمرىي — تەلۇە، سارالق؛ ⑭ ماۋۇمەن — مەنلىك؛ ⑮ سازەن — تېرە، خۇرۇم؛ ⑯ مادەرى بەچىگان — بالىلارنىڭ ئاپىسى. بۇ سۆز ئەسلى «مادەرى بەچچەگان» ئوقۇلۇشى كېرەك ئىدى، ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن يۇقىرىقىدەك ئېلىندى؛ ⑰ دەف — داپ؛ ⑱ تاتىپ — زوق - شوخ بىلەن، جانلىنىپ؛ ⑲ تۇرفە — ئاجايىپ، كەم ئۇچرايدىغان؛ ⑳ پايەئى قەدر — ئىناۋەتنىڭ دەرىجىسى؛ ㉑ فۇزۇن — كۆپ، ئارتۇق؛ ㉒ فۇنۇن — ھۇنەرلەر، بىلىملەر؛ ㉓ ئەنگىز — قوزغىغۇچى، قوپارغۇچى؛ ㉔ شەكەررىز — شېكەر تۆككۈچى، شېكەر چاچقۇچى؛ ㉕ مەسكەن — ئۆي، تۇرار جاي؛ ㉖ خاك — توپا، تۇپراق؛ ㉗ باتىل — بۇزۇق، بۇزۇلغان؛ ئاساسسىز؛ ㉘ پەرۋەردە — تەربىيە قىلىنغان؛ ㉙ سەھل — ئەرزان؛ ㉚ دانىش — بىلىم؛ ㉛ مۇتتەسىل — داۋاملىق، توختاۋسىز؛ ㉜ ئالتىن — تېگىدە، ئاستىدا.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

مۇتتەسىل㉛ ئالتىن㉜ ياتىپ، ئەي ناتەمام،
نالەڭۇ فەرياد قىلۇرسەن مۇدام.
يوق يۇزۇڭنە① زەررە ئۇياتىڭ سېنىڭ،
غەيرەتى يوق ياتۇغان ئاتىڭ سېنىڭ.
شەكلىڭ ئېرۇر نەھسۇ چىرايلىق جەلەب،
ساقلا تىلىڭ چۇراغىل②، ئەي بىئەدەب.

رەباب ئۆزىنى تەئرىف قىلىپ، تەنبۇرەنى تەئرىز قىلغانى

خىرقەسىدىن③ باش④ چىقارىپ رەباب،
دېدى: مەنەم⑤ فەقر ئىلە ئالىي جەناب.
گەرچە شەرىئەتتە چۇ بىگانەمەن،
ئەھلى تەرىقەت بىلە ھەمخانەمەن.
بەلكى ھەقىقەتتىن⑥ ئايۇرمەن خەبەر،
ئەھلى دىلىي تاپسامۇ ساھىب نەزەر.
خۇش ئىچەرەم فەقر ئېلىدىن جامى زەھر،
يوق ماڭا پەرۋايى سەلاتىنى دەھر⑦.
بارچەدىن ئازادەمەنۇ مۇنفەرىد⑧،
جۇملە فۇنۇن بابىدا مەن مۇستەئىد⑨.
بولمادى ھەرگىز فۇقەرا ھەمدەمى،
تەنبۇرەتەك ناكەسۇ نائادەمى.
باشتىن ـ ئاياق قامەتى تەلبىس⑩ ئېرۇر،
بەلكى ئۆزى مادەرى ئىبلىس ئېرۇر.

تەنبۇرە تەئرىز بىلە جەۋاب ئايغانى

تەنبۇرە دېدى: ھەلە قىلما شەغەف⑪،
مۇرتەدى كەي⑫ دەربەدەرى بەد ئەلەف⑬.
ئەھلى تەرىقەتمۇ سەن، ئەي بىخىرەد،
باشتىن ـ ئاياغىڭ تولا بۇغزۇ⑭ ھەسەد.

لېك ھەقىقەتدە سېنىڭدەك لەۋەند⑮،
قايدا يېتەر تەكتۇر، ئايا خۇد پىسەند⑯.
سېنى ئەبۇبەكر رەبابىي ئۇرۇپ،
قويدى مەلەنگلەر⑰ ئېلىگە تاپشۇرۇپ.
بەنگى بولۇپ جەمئى مەلەنگلەر سېنى،
نەۋبەت ئىلەن خۇشلار ئۇرارلار سېنى.

غىجەك ئۆزىنى تەئرىف قىلىپ، تەنبۇرەنى تەئرىز قىلغانى

دېدى غىجەك: خۇردەكى ئەييار⑱ مەن،
ساز ئىچىدە رىندى⑲ كەماندار⑳ مەن.
غەمزەم ئوقى ناۋەكى㉑ جاندۇز㉒ ئېرۇر،
نالەلەرىم بارچە جىگەرسۇز㉓ ئېرۇر.
قايداكى مەن تۇزسەم ئول ئاھەنگى زىر㉔،
خەلقى جەھاندىن قوپار ئولدەم نەفىر㉕.
جەمئ بولۇر شاھى پەرى لەشكەرى،
ھەر بىرىسى ھۇسندا ئايدىن بەرى㉖.
شاھى پەرىدەك كىشىدۇر ھەمدەمىم،
يوق سەرى مۇ㉗ جۇملە جەھاندىن غەمىم.
باشتىن ـ ئاياغىم بارى تەدبىر ئېرۇر،
جۇملە پەرىلەر ماڭا تەسخىر㉘ ئېرۇر.
تەنبۇرەدەك ناكەسى رەسۋانى كۆر،
باشىدا ئول بىھۇدە سەۋدانى كۆر.

تەنبۇرە تەئرىز بىلە جەۋاب ئايغانى

تەنبۇرە دېدى: ھەلە تەك، ئەي خەسىس،
كۆرمەدى دەۋران كۆزى سەندەك خەبىس㉙.
ئول كىشىكىم سېنى چالار بىلگۈچە،
قالدى بەلا دەستىدە ئول ئۆلگۈچە.

---

① قول يازمىدا «يۇزۇڭگە» دەپ يېزىلغان، ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن يۇقىرىقىدەك ئېلىندى؛ ② چۇراغىل ـــ ۋات ـ ۋات، گەپدان، تۇت ③ خىرقە ـــ ئەسكى چاپان؛④ بۇ يەردىكى «باش» سۆزى ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن بىر يېرىم بوغۇمغا تەڭ ئوقۇلغان؛ ⑤ مەنەم ـــ مەندۇرمەن؛ ⑥ قول يازمىدا «ھەقىقەت» دەپلا يېزىلغان، مەزمۇن ۋە ۋەزىن ئېتىبارى بىلەن يۇقىرىقىدەك ئېلىندى؛ ⑦ سەلاتىنى دەھر ـــ جاھاننىڭ سۇلتانلىرى؛ ⑧ مۇنفەرىد ـــ يېگانە، يالغۇز، تەنھا؛ ⑨ مۇستەئىد ـــ قابىلىيەتلىك، ئىستېدادلىق؛ ⑩ تەلبىس ـــ ھىيلە، نەيرەڭ؛ ⑪ شەغەف ـــ غوۋغا، جېدەل، توپىلاڭ؛ ⑫ مۇرتەدى كەي ـــ دىندىن ئازغان، دىندىن چىققان؛ ⑬دەربەدەرى بەد ئەلەف ـــ تېگى پەس دۇنيانە؛ ⑭ بۇغز ـــ نەپرەت، ئۆچمەنلىك؛ ⑮ لەۋەند ـــ ھاياسىز، بىكارچى؛ ⑯ خۇد پىسەند ـــ ئۆز مەنپەئەتىنىلا ئويلايدىغان، تەكەببۇر؛ ⑰ مەلەنگ ـــ دەرۋىش؛ ⑱ خۇردەكى ئەييار ـــ ئەقىللىك ھىيلىگەر؛ ⑲ رىند ـــ مەيپەرەست، تەركىدۇنيا، دەرۋىش؛ ⑳ كەماندار ـــ مەرگەن، ئوقياچى؛ ㉑ ناۋەك ـــ ئوق، كىرپىك؛ ㉒ جاندۇز ـــ بىئارام قىلىدىغان؛ ㉓ جىگەرسۇز ـــ باغرىنى ئەزگۈچى؛ ㉔ زىر ـــ ئاستى، تېگى؛ ㉕ نەفىر ـــ ئاھۇ پىغان، پەريات؛ ㉖ بەرى ـــ پاك، ئەيىبدىن خالىي، پارلاق؛ ㉗ سەرى مۇ ـــ قىلچىلىك؛ ㉘ تەسخىر ـــ بويسۇندۇرۇش، ئەمرى ئاستىغا ئېلىش؛ ㉙ خەبىس ـــ ئىپلاس.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

جەمئ بولۇرلار ساڭا دئۇۇ پەرى،
جۇملە پەرى لەشكەرىنىڭ جاھىلى.
گاھ قىلىچ بىرلە سۇلۇرلار① ئانى،
گاھ بىچاق بىرلە ئۇرۇرلار ئانى.
قان ئىچەر ئول مەردەك② ئوشال غۇسسەدىن③،
ھېچ كىشىگە دېمەس ئول قىسسەدىن.
سەن كەبى رەسۋانى فۇقۇر④ ئۆگرەنسەڭ،
قالدى بۇ ئوت ئىچرە مۇدام ئۆرتەنسەڭ.

كۇنگۇرە ئۆزىنى تەئرىف، تەنبۇرەنى تەئرىز قىلغانى

بوساغادىن كۇنگۇرە قوپتى رەۋان،
دېدى: مەنەم فىتنەئى ئاخىر زەمان.
ساز ئىچىدە فىتنەئى ئەييارە مەن،
جۇملەدىن ئازادەۋۇ يەكتارە⑤ مەن.
ھەر نېچەكىم ناقىسۇ⑥ خۇدرايە⑦ مەن،
تەنبۇرەتەكلەر بىلە ھەمپايە مەن.
تەنبۇرە كۆپ سۆزلەمەسۇن، ئەز گەزاف،
ھەددىدىن ئارتۇق ئاڭا تەگمەس بۇ لاف.

تەنبۇرە تەئرىز بىلەن جەۋاب ئايغانى

تەنبۇرە دېدى: ھەلە، ئەي كۇنگۇرە،
ئانچە ئاساي مەن سېنىكىم ئىگرە.
باشىڭ، ئاياغىڭ سېنىڭ ئىككى كەدۇ⑧،
سەن كەبى رەسۋا ماڭا بولغاي ئەدۇ⑨.
سەن فەلەكىنى قىلايىن ناپەدىد⑩،
جۇملەئى شەيخىڭنى قىلىپ مەن مۇرىد.
بارچەسىنى تەئنە بىلەن ئۆلدۇرۇپ،
ساڭا يېتىشتىم بارىنى كۆيدۇرۇپ.

كىتاب خاتىمەسى

ئاقىبەتۇل قىسسە ئوشال جەمئى ساز،
دېدى: «ياماندىن قىلالى ئىھتىراز⑪.»
بارچەسى غەيرەت ئوتى بىرلە كۆيۈپ،
بەھسۇ مەقاماتتا جاندىن تويۇپ.
ئۇشبۇ مەھال⑫ ئۇزرە قىغان تۇزدىلەر،
مۇسقىنىڭ مەجلىسىنى بۇزدىلەر⑬.
چىقدى بەيەك ناگەھ ئارادىن قىغان،
پىرى خەرابات ئۇياندى⑭ رەۋان.
دېدىكى: ھەي ـ ھەي، بۇ نېدۇر ماۋۇمەن،
كەلدى مەگەر مۇھتەسىبى خۇم شىكەن⑮.
ئانىڭ ئۇچۇنمۇ قىلادۇرسىز قىغان،
باردى مېنىڭ زەھرەمۇ⑯ كۆچتى جەھان.
بارچە قۇلاغىن تۇتۇبان زار ـ زار،
دېدىلەر: ئەي سەرۋەرىمىز⑰ پىرى كار⑱؛
دەۋلەتۇ نۇسرەت بىلە بولغىل زىياد،
تەنبۇرەنىڭ دەستىدىن، ئەي پىر، داد.
ئۇشبۇ كېچە تەنبۇرە باغلاپ خىيال،
بارچەمىزە بەردى بەسىي⑲ ئىنئىنائال⑳.
تەنبۇرەتەكنىڭ سۆزى ئۇستادى كار،
بىزگە ئۆلۇمدۇر داغى بەس نەنگۇ ئار㉑.
تەنبۇرە ھەم ھازىر ئېدى ئول زەمان،
يەتتىيۇ فىلھال㉒ يۇكۇندى رەۋان.
دېدى: ئەيا، مۇرشىدىمىز پىرى راھ،
بىر مەنى بىچارەدە يوقتۇر گۇناھ.
ئۇشبۇ جەمائەت بارى كاۋاك بىز،
مەئنىسى يوق باتىلۇ بىباك بىز.
بارچە بولۇپ مېنى قىلۇرغا ئىزا،
كۆركى نېچۇك تاپتىلار ئاخىر جەزا.
پىر بىلمىپ كەيفىيەتى ھالنى،
دېدى: قويۇڭ بىھۇدە ئەفئالنى㉓.
پىر دېدى: تەنبۇرەغە: گۇش㉔ تۇت،

① سۇلۇرلار ـــ تىتىشىدۇ، بۇزۇشىدۇ؛ ئازابلايدۇ؛ ② مەردەك ـــ پەسكەش؛ ئەقىلسىز؛ ③ غۇسسە ـ غەم، قايغۇ؛ ④ فۇقۇر ـــ كەمبەغەللەر، يوقسۇللار؛ ⑤ يەكتارە ـــ بىر تارلىق؛ ⑥ ناقىس ـــ نۇقسانلىق، كەمتۇك؛ ⑦ خۇدرايە ـــ باشباشتاق، جاھىل؛ ⑧ كەدۇ ـــ قاپاق؛ ⑨ ئەدۇ ـــ دۇشمەن، رەقىب؛ ⑩ ناپەدىد ـــ كۆرۈنمەيدىغان، كۆرۈنمەس؛ ⑪ ئىھتىراز ـــ ئېھتىيات قىلىش، ساقلىنىش؛ ⑫ مەھال ـــ مۇمكىن بولمايدىغان ئىش؛ تېتىقسىز گەپ ـ سۆز؛ ⑬ بۇ سۆز قول يازمىدا «تۇزدىلەر» دەپ يېزىلغان. مەزمۇن ۋە قافىيە ئېتىبارى بىلەن يۇقىرىقىدەك ئېلىندى؛ ⑭ ئۇياندى ـ ئويغاندى؛ ⑮ مۇھتەسىبى خۇم شىكەن ـــ مەي ئىدىشلىرىنى چاقىۋچى، مەي ئىچكەنلەرنى نازارەت قىلغۇچى؛ ⑯ زەھرە ـــ ئۆت؛ غەزەپ؛ ⑰ سەرۋەر ـــ يولباشچى، باشلىق؛ ⑱ پىرى كار ـــ ئىشنىڭ پىرى، ئۇستىسى؛ ⑲ بەسىي ـــ بەك، غايەت، شۇ قەدەر؛ ⑳ ئىنئىنائال ـــ خىجىل بولۇش، ئويلىنىش؛ ㉑ نەنگۇ ئار ـــ ئار ـ نومۇس؛ ㉒ فىلھال ـــ دەرھال، تېزدىن؛ ㉓ ئەفئال ـــ ئىشلار؛ ㉔ گۇش ـــ قۇلاق.

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى
ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
ئۇيغۇر كىتاب توری

بىر يېرىگە باشقا بىر ئەر قوش تۆت.
كۆڭلىنى ئال بارچەنىڭ، ئەي فىتنەگەر،
چۈن ساڭا يوقتۇر خۇد ئالاردىن گۇزەر.
تەنبۇرە ھەم چۇست① قوپۇپ ئول زەمان،
تۆتتى قۇلاغىن دېدى: خۇردۇ كەلان②.
ئەفۇ قىلىڭ ھەر نېچە بىراھ مەن،
بارچەڭىزنى چاكەرى دەرگاھ مەن.

ئاقىبەتى كار ئوشال جەمئى ساز،
قىلدىلار ئاھەنگى ياراشماقنى ساز③.
كەلدى سەفا④ لەشكەرىيۇ تۇزدى سەف،
قىلدى ئەداۋەت چەرىكىن بەر تەرەف.
سۇبھ سەھەر ئاشتى سەبا يېلىنى،
سۇردى خوتەن خانى ھەبەش⑤ ئېلىنى.
تەممە

پايدىلانمىلار:

1. ئېرگەش رۇستەموۋچ رۇستەموف: «15 ـ ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدىكى ئۆزبېك شېئىرىيىتى»، موسكۋا، 1963 ـ يىلى نەشرى.
2. كەمال ئارسلان: «ئەھمەدي ـــ مۇنازىرە»، ئىستانبۇل ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى «تۇرك تىلى ۋە ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى، 1986 ـ يىلى نەشرى.
3. ۋاھىد زاھىدوف تەھرىرلىكى ئاستىدا تۇزۇلگەن: «ئۆزبېك ئەدەبىياتى» (تۆت تومлۇق)، بىرىنچى توم، تاشكەنت، 1959 ـ يىلى نەشرى.
4. ئەھمەدي: «سازلار مۇنازىرىسى» (تۇرسۇن ھامىت تەييارلىغان)، «بۇلاق» ژۇرنىلى، 1982 ـ يىللىق 1 ـ سان.
5. مۇھەممەد فۇئاد كۆپرۈلۈزادە: «چاغاتاي ئەدەبىياتى» (تۇركچىدىن تۇرسۇن ھوشۇر ئىدىقۇتى تەرجىمىسى)، «بۇلاق» ژۇرنىلى، 2001 ـ يىللىق 3 ـ سان.
6. كەمال ئارسلان: «چاغاتاي شېئىرى»، «تۇرك تىلى» مەجمۇئەسى، 1986 ـ يىلى 7 ـــ 8 ـ ئايلىق قوش سان.
7. زۇھەل ئۆلمەز: «چاغاتاي ئەدەبىياتى ۋە چاغاتاي ئەدەبىياتى توغرىسىدا تەتقىقاتلار»، «تۇركىيە تەتقىقاتلىرى (ئەدەبىيات)» ژۇرنىلى، 2007 ـ يىللىق 9 ـ سان.
8. مۇستافا جانپولات: «چاغاتاي تىلى ۋە ئەدەبىياتى»، «تۇركلەر ئېنسىكلوپېدىيەسى»، ئەنقەرە، 2002 ـ يىللىق 8 ـ سان.
9. مۇستافا ئارغۇنشاھ: «چاغاتاي تۇركچىسى»، ئىستانبۇل، 2013 ـ يىلى نەشرى.
10. ئەرسىن تەرەس: «چاغاتاي تۇركچىسى»، ئىستانبۇل، 2013 ـ يىلى نەشرى.
11. ئې. ئى. فازىلوف تەھرىرلىكى ئاستىدا تۇزۇلگەن: «ئەلىشىر نەۋايى ئەسەرلىرى تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (تۆت تومлۇق)، تاشكەنت، 1983 ـــ 1985 ـ يىللار نەشرى.
12. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى شەرق تىللىرى فاكۇلتېتى پارس تىلى ئوقۇتۇش ـ تەتقىقات ئىشخانىسى تۇزگەن: «پارسچە ـ خەنزۇچە لۇغەت»، سودا نەشرىياتى، 1981 ـ يىلى نەشرى.
13. تالىئ ئىيمانىي ھېراتي: «بەدايىئۇل لۇغەت» (ئا. ك. بوروۋكوف تەييارلىغان)، موسكۋا، 1961 ـ يىلى نەشرى.
14. ۋ. م. نادېلىيېۋ قاتارلىقلار تەھرىرلىكىدە تۇزۇلگەن: «قەدىمكى تۇركىي تىل لۇغىتى»، لېنىنگراد، 1969 ـ يىلى نەشرى.
15. مىرسۇلتان ئوسمانوف: «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ لوپنور دىيالېكتى»، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 2006 ـ يىلى نەشرى.
16. سەككاكىي، لۇتفىي، ئاتايى، گەدايى، ھۇسەين بايقارا، بابۇر ۋە شەيبانىي دىۋانلىرىنىڭ ئىندېكسلىرى.

(نەشرگە تەييارلىغۇچىلاردىن ئەرافات ھەسەن مۇسابايېۋ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ ئاسىستانتى، مۇھەممەدئەلى ئوبۇلتارى دىلئاچار شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى)

① چۇست ـــ چاققان، تېز؛ ② خۇردۇ كەلان ـــ كىچىك ـ چوڭ؛ ③ ساز ـــ قىلماق؛ ④ سەفا ـــ يورۇقلۇق، روشەنلىك؛ پاكلىق؛⑤ ھەبەش ـــ نېگر، قارا تەنلىك.